

RECENZE — ANOTACE

Karel Horálek: Filosofie jazyka; Universita Karlova, Praha 1967, 160 stran.

Ještě v nedávné (poměrně nedávné) minulosti se v marxistické filosofii psalo jen o filosofických problémech teorie státu a práva, o filosofických problémech lingvistiky, fyziky, biologie apod. Dnes píšeme nejen o filosofii právní vědy, lingvistiky, fyziky a biologie atd., ale také o filosofii příslušných objektů zkoumání těchto věd (přesněji: skupin věd), tedy o filosofii práva, jazyka, neživé a živé přírody apod. V nemarxistické filosofii je tato praxe už po dráhnou dobu běžná. Cím lze zdůvodnit a opodstatnit převzetí této praxe v naší filosofii? Domnívám se především, že názvy disciplín, resp. slovní označení té nebo oné problematiky, je záležitost ryze formální. Kdyby pod původní hlavičkou „filosofických problémů“ šlo vždy o filosoficky seriózní rozbor (je ovšem nesporné, že velmi často také skutečně o ně šlo), pak by nebylo třeba konstituovat nové marxistické filosofické disciplíny. Jenže na prahu druhé etapy vývoje marxistické teorie (o rozdílu mezi první a druhou etapou pojednává autor této recenze v monografii *Dialektika a věda, Brno 1969*, kap. třetí, podkap. 1a s titulem *Vývojové pojetí marxismu*) vyvstává neodkladný úkol pěstovat filosofii diferencovaně, s přihlédnutím k potřebám jednotlivých oblastí společenské (a nejen společenské) skutečnosti; to si přímo zákonitě vynucuje konstituování nových marxistických filosofických disciplín. Navíc nově konstituované disciplíny mají možnost snadněji se oddělit od balastu různých „také-filosofických“ problémů. Z toho důvodu jsme proto nedávno přivítali Knappovu knihu *Filosofie práva a ze stejných příčin vzbudila nemalou pozornost některých filosofů, tedy nejen lingvistů, Horálkova Filosofie jazyka*. (Není bez zajímavosti, že zmíněný Knappův spis nakonec vyšel s titulem *Filosofické problémy socialistického práva, Academia, Praha 1967, 288 stran*, i když v textu se počítá s názvem původně inzerovaným a námi výše použitým, např. na str. 15.)

Autor, vynikající pražský lingvista, rozdělil své dílo do dvou částí, do části historické a systematické. Ovšem už v kapitolách z dějin filosofie jazyka poznáváme Horálka-systematika, stejně jako se autor ve svých základních problémech filosofie jazyka stále vrací k historickým faktům. Takový vztah mezi filosofii jazyka a jejich dějinami je nejen plně oprávněn, ale zcela nevyhnutelný, protože ve filosofii se systém a jeho dějiny prolínají ve větší míře, než se vzájemně prostupují jednotlivé speciální vědy a jejich dějiny. (Což ovšem na druhé straně nestírá všechen rozdíl mezi dějinami filosofie a filosofii systematickou, jak bývá často jednostranně vyvozoвано ze stanovisek, která formuloval např. Ludwig Landgrebe ve *Filosofii přítomnosti, Praha 1968, str. 90 a jinde*.)

V Úvodu se autor nejdříve obírá různými možnostmi, jak pojímat filosofii jazyka, aniž by se zcela jednoznačně přihlásil k té nebo oné její koncepci. Při zmínce o samostatném postavení filosofie jazyka upozorňuje, že samostatnou disciplínu lze snáze kontrolovat, že se z ní také snáze těží a že lingvista, který probírá „filosofické otázky jen povšechným způsobem v obecněji založených úvahách, může se proti filosofické kritice bránit poukazem na to, že filosofická problematika nepatří do jeho kompetence“ (str. 7). K. Horálek považuje filosofii jazyka za samostatnou disciplínu, a proto také nereflektuje na zmíněný způsob obrany, i když zase ne zcela jednoznačně, protože hned v následujícím odstavci píše o tom, že kdybychom filosofii jazyka považovali jednoduše za lingvistickou disciplínu, patřila by někam do sousedství sémantiky. (Připouští tedy i její speciálně vědní, nefilosofické pojetí.) K tomu poznamenává, že problematika významu souvisí těsně s problematikou vztahů mezi jazykem a myšlením a mezi jazykem a kulturou (oba tyto okruhy otázek tvoří, jak autor zdůrazňuje, tradiční jádro filosofie jazyka). V Úvodu pak kromě toho připo-

miná spíše ideologický než technologický charakter filosofie jazyka (na rozdíl od lingvistických disciplín, kde tomu je v podstatě naopak), finální koncepci jazyka, která je obsažena v názoru, přijímaném dnes již jako něco samozřejmého, že jazyk plní různé funkce, a problém zdokonalování jazyka (pokroku v jazyce). V druhé polovině Úvodu shrnuje své stanovisko k základním otázkám filosofie jazyka v tezích formulovaných výstižně na 2 $\frac{1}{2}$ stránkách. Tyto teze jsou také (s výjimkou prvního osmiřádkového odstavečku) totožné s anglickým shrnutím umístěným na konci knihy; tam se o nich píše jako o principech, které jsou základem studie (the basis of the study; str. 141–143). Z tezí mimo jiné vyplývá autorův důraz na funkční hledisko v jazykovědě (také je hned v těchto tezích dost podrobná zmínka o různých funkcích jazyka) a uvádí se, že jazyk jako strukturní celek obsahuje tři základní složky: fonologickou, lexikální a gramatickou. Nemalou pozornost věnuje autor rozdílu mezi langue (language) a parole (speech), mezi lidskou řečí a jazykem a mezi langage a jazykem (langue). Důležitá je jedna z posledních autorových tezí o tom, že finální složka v jazykovém vývoji nevylučuje složku kauzální.

Historickou část své monografie otevírá autor charakteristikou celkové situace v dějinách filosofie jazyka. Začtná zmínkou o tom, jak se dnes již evropská a americká filosofie jazyka dostávají do vzájemných kontaktů, třebaže se v Evropě do třicátých let tohoto století vývoj americké filosofie jazyka téměř nesledoval. V té souvislosti se zmiňuje o těchto filosofech a lingvistech: E. Sapir, L. Bloomfield, G. A. de Laguna, R. Carnap, N. Chomsky, A. Church, W. V. Quine aj. Pak se vrací k minulosti. Připomíná nejdříve souvislosti koncepcí Chomského (hlavně jeho pojetí tvořivé síly jazykového systému, i když pojetí specifického) s Humboldtovou jazykovou tvořivostí. Od Humboldta přechází k W. Wundtovi, k H. Paulovi a k Wundtově oponentovi A. Martymu. Připomíná Martyho učitele Fr. Brentana, z něhož vyšel také E. Husserl. Velkou pozornost pak věnuje Wittgensteinové filosofii jazyka (v jedné z následujících kapitol se k němu znovu vrací) a v té souvislosti ukazuje na některé zjednodušující kritické soudy Cornforthovy (nejen o Wittgensteinovi, ale také o R. Carnapovi a Ch. Morrisovi). Dále píše o B. L. Whorfovi, který spolu se svým učitelem E. Sapirem je považován za zakladatele tzv. lingvistického relativismu (o něm viz dále). Zmiňuje se také o E. Cassirerovi a V. Mathesiovi, a to hlavně v souvislosti s otázkou o spojitostech mezi moderním strukturalismem a Humboldtovou koncepcí. Dále charakterizuje základní lingvistickofilosofické názory zakladatelů lingvistického strukturalismu, jimiž byli Ferd. de Saussure a Baudouin de Courtenay. Jiným typem návaznosti na Humboldta charakterizuje autor tzv. německou neofilologii K. Vosslera a L. Weisgerbera. (Vossler se inspiroval názorem B. Croceho, který v jazyce spatřoval především výraz, sourodý výrazu uměleckému). Ženevského spolupracovníka Ferd. de Saussura Ch. Ballyho († 1947) charakterizuje jako autora ovlivněného psychologismem, který své obecné lingvistické pojetí rozvíjí na pozadí svého specifického chápání stylistiky francouzštiny. Konstatuje, že o překonání ženevského psychologismu usilovala jak pražská, tak kodaňská škola (L. Hjelmslev, V. Brøndal). Uvádí velmi výstižný citát z Hjelmslevových Prolegomen k teorii jazyka (na str. 20), který právem charakterizuje jako obsahující anticipaci programu soudobé matematické lingvistiky. V charakteristice pražského strukturalismu odmítá jako naivní ztotožňování pražských fonologických koncepcí s pražským strukturalismem vůbec (činí tak ještě v roce 1968 J. Lohmann) a obírá se některými rozdíly v názorech B. Trnky (projevil dočasně sympatie k Hjelmslevově teorii), Trubeckého a Jakobsona, zmiňuje se o E. Paulinym a M. Dokulilovi, a to hlavně, pokud jde o řešení otázky binárních protikladů a chápání tzv. distinktivních rysů.

Obírali jsme se prvou kapitolou historické části tak podrobně, protože se domníváme, že neobyčejně šťastně a přitom ve zhuštěné podobě podává jakýsi úvod do dějin filosofie jazyka a obecné jazykovědy. Následující kapitoly patří W. von Humboldtovi a ohlasu jeho filosofie jazyka v 19. století, A. Martymu a v té souvislosti hlavně problému vnitřní jazykové formy, a konečně Humboldtovým myšlenkám u F. de Saussura a L. Hjelmsleva. Na str. 31–35 autor interpretuje výstižně Husserlovu semiotiku (jak ji Husserl vložil v II. díle spisu *Logische Untersuchungen* v roce 1901); v závěru této interpretace připomíná, že v knize Přirozený svět (z roku 1936) J. Patočka ukázal, jakým způsobem lze na fenomenologickém základě přistupovat k budování filosofické koncepce jazyka (lidské řeči).

Autor se dost podrobně obírá počátky logické analýzy jazyka u G. Fregeho. Obecně charakterizuje jeho zásluhy v logice a matematice, věnuje se však především jeho

sémantice, rozdílu mezi denotací a smyslem, souvislostem mezi predikátem a pojmem apod. O L. Wittgensteinovi píše, že dnes platí ve filosofii jazyka za klasika. O jeho díle pojednává ve dvou podkapitolách, z nichž první se týká Wittgensteinových lingvistickofilosofických názorů z Traktátu, druhá jeho stanovisek z Filosofických zkoumání (Philosophische Untersuchungen). V té první po charakteristice přinosu Traktátu pro další rozvinutí moderní logiky analyzuje především Wittgensteinovu teorii jazykového zobrazování, v té druhé se pak zaměřuje na Wittgensteinovu analýzu vlastností přirozeného jazyka, na otázku kontextu, na rozlišování mezi sémantickým substrátem (větným radikálem) a větným modelem, na to, že význam jmen je víc než designace a na jiné příbuzné otázky.

Následující kapitolu nadepsanou Kritika jazyka označil autor v Závěrečné poznámce (na str. 140) za kapitolu, přinášející jen shrnutí dílčích pojednání, jímž se dosud nedostalo definitivní podoby. Zmiňuje se zde o Mauthnerově kritice řeči, o Nordauově kritice tzv. konvenčních lží a o kritice jazyka v obecné sémantice (Korzybski, Rapoport, Hayakawa), jakož i o Neubertově kritice obecné sémantiky.

Za pokus o marxistickou semiologii považuje autor práci V. N. Vološinova Markszim i filosofija jazyka (1929) a počátky lingvistické psychologie v SSSR nalézá v díle L. S. Vygotského. Teorii lingvistické relativity (Whorf pod patronátem Sapirrovým) autor pokládá za jeden z pokusů ukázat, že zvláštnosti jazykové stavby mají důsledky pro chápání skutečnosti a pro tvorbu kulturních hodnot. Popularitu, kritiku i aspirace (hlavně filosofické) této Whorfovy teorie pouze stručně naznačuje, stejně jako výsledky rozboru anglické, francouzské a španělské povahy, k nimž došel španělský publicista S. Madariaga, který hledá bezprostřední spojitosti (relace) mezi různými jazykovými jevy (např. mezi jednoslabičností anglických slov) a rysy národní povahy (např. anglickou energičností a pohotovostí v myšlení). Zmiňuje se i o Chalupného pokusu spatřovat výraz české povahy v přízvuku na první slabice (toho, že Čech snadno vzplane, nadchne se, ale nevydrží apod.).

Pod lingvistickým pragmatismem, o němž pojednává ve dvou podkapitolách, autor rozumí lingvistickofilosofickou problematiku pragmatiky jako jedné ze tří dimenzí (či disciplín) semiotiky. Prvním dvěma (syntaxí a sémantice) věnoval nemalou pozornost R. Carnap. Té třetí, tj. pragmatické dimenzi, se jako první ve větší míře věnoval Ch. Morris, a to hlavně v knize Signs, Language and Behavior (1946). V knize Die Macht des Wortes, publikované o necelých dvacet let později, se G. Klausovi podle autora i podle našeho názoru nepodařilo (kromě některých zbytečností) vnést do pragmatiky nic nového. V té souvislosti se autor zmiňuje velmi výstižně o ideologii, např. o nutnosti rozlišovat ideologii správnou a nesprávnou. Druhá podkapitola pojednání o lingvistickém pragmatismu je přehledem některých příspěvků k teorii masové agitace pomocí jazykových prostředků. Takovými příspěvky jsou systematická analýza suggestivní funkce jazyka v jedné knize Fr. Paulhana, výklady K. Bühlera o apelativní funkci jazyka a velká část tzv. hospodářské lingvistiky, o níž psal u nás v třicátých letech Z. Vančura. V závěru historické části svého díla se autor obírá některými americkými pokusy o syntézu různých přístupů k jazyku a problémem univerzální vztahu k tzv. konstruktům, tj. k jazykovému strukturám, včetně celého jazyka jako zařízení na produkování textů. (V té souvislosti autor připomíná názory S. K. Šaumjana, který však konstrukty pojímá jen jako dílčí jazykové struktury a od roku 1965 už pracuje více s pojmem „model“ než s pojmem konstrukt.)

První kapitolou druhé části recenzovaného díla je rozbor vztahu mezi jazykem a myšlením, a to ve čtyřech podkapitolách. V první podkapitole autor sleduje, jak si těsnou souvislost mezi jazykem a myšlením uvědomovali významní myslitelé od Aristotela, přes stoiky a scholastiky, Bacona, Descartesa, Komenského, Locka, Leibnize, Herdera, až k Humboldtovi a Wundtovi. Ke sblížení lingvistiky (vědy o jazyce) s logikou (s vědou o myšlení) dochází v pracích takových logiků a filosofů, jakými byli G. Frege, Ch. Peirce, E. Husserl aj. Druhá podkapitola je prakticky recenzí Schaffovy knihy Jazyk a poznání (Język a poznanie, 1964). V třetí podkapitole se zamýšlí nad vztahy mezi formami myšlení a formami jazyka (ukazuje na jejich přímou nesrovnatelnost, protože myšlení má vždy jazykovou podobu (str. 73), obírá se jazykovou konvenčností, rozdílem mezi smyslem pojmenovacích prostředků a smyslem vět atd. atp. Ve čtvrté podkapitole se kriticky charakterizují Trávníčkovy názory na vztah jazyka a myšlení a názory sovětských lingvistů, hlavně pak se polemizuje s Kacnelsonovou koncepcí pojmové stránky slova a uvažuje o vztazích

(o rozdílech i shodě) mezi větou a soudem, jazykem a kulturou, zvláště kulturou myšlení (především vědeckého). V té souvislosti se připomínají a komentují názory B. Snella o vztazích mezi starořečtinou a typem starořeckého myšlení, které spočívá v samém základě evropské kultury a vědy. V šesti podkapitolách se v následující kapitole autor věnuje souvislostem mezi slovem, významem a pojmem. V první odpovídá na otázku, co je to význam slova, v druhé se obírá jednotlivými významovými složkami slova (když byl upozornil výstižně na neurčitost, proměnlivost a nestálost významů v přirozených jazycích a podtrhl, že to není, jak se někdy má za to, jejich nedostatek); v třetí podkapitole autor polemizuje s tzv. trojúhelníkem označení, na slově *kůň* vykládá rozdíl mezi významovou a jmenovací či označovací funkcí, dovozuje, že význam slova vyplývá z jeho designačních funkcí v konkrétních promluvách, a uzavírá zmínkou o rozdílech mezi významovým jádrem slova, pojmovou náplní slova (pro označení prvního lze použít druhého jen *cum grano salis*) a vědeckým pojmem. V další podkapitole se zabývá Filipcovým (jde o J. Filipce, který v roce 1962 publikoval monografii o českých synonymech) rozlišováním textového významu (v konkrétním projevu) od významu systémového (abstrahovaného). Konstatuje, že apelativa charakteru běžných konkrétní mají zhruba šest složek významu (1. příslušnost jednotlivce k třídě, 2. hranici použitelnosti v poměru k slovům příbuzným, 3. rozdílnost základní významové složky od složek vedlejších, 4. některé mluvnické prvky, např. rod, 5. expresivní zabarvení, 6. slovně druhovou příslušnost). Pátá podkapitola je věnována v podstatě asymetrii v možnostech vyjadřovat významy jednoho jazyka v jazyce druhém, kdežto v poslední podkapitole se analyzuje tzv. přenášení významu, hlavně pak odvozování (tj. tvoření nových pojmenování od pojmenování základních). Zvláštní pozornost v další kapitole věnuje autor funkcím a významu slovesa „býti“.

O znakovosti v jazyce pojednává následující kapitola (autor však o ní v Závěrečné poznámce uvedl totéž, co o jedné výše zmíněné kapitole první části, že je totiž jen shrnutím dílčích pojednání, jimž se dosud nedostalo definitivní podoby). I tak jsou zde ne nezajímavé zmínky o Aristotelovi, Hegelovi, F. de Saussurovi, o Schaffově kritice Husserlovy teorie znakovosti z Úvodu do sémantiky a charakteristika Peirceovy typologie znaků. K nejpozoruhodnějším kapitolám druhé části recenzovaného díla patří kapitola o funkcích jazyka a jazykových projevů. Pojednává se zde o komunikativní, estetické (básnické), zespočtenšťovací (navazování společenského kontaktu), charakterizační, reprezentativní a jiných funkcích jazyka a jazykových projevů. Za druhou základní funkci (vedle funkce komunikativní) označuje autor funkci mentální. O obou dovozuje, že se dialekticky podmiňují, a to jak geneticky, tak z hlediska funkčního. Autor pak své úvahy uzavírá zjištěním, že obě tyto základní funkce možno považovat za dvě formy funkce jediné, funkce vyjadřovací, a dodává: „Jinými slovy: jazyk slouží vyjadřování jednak vnitřnímu, jednak komunikativnímu. V termínech F. de Saussura to znamená, že parole je funkcí langue“ (str. 110).

Velmi zajímavé a poměrně obšírné jsou autorovy úvahy o pokroku v jazyce, tj. o otázkách kritérií tohoto pokroku, o problémech souvisících s relativností toho, co nazýváme zdokonalováním jazyků apod. Také předposlední kapitola o vztazích jazyka k národu (a národa k jazyku) je poměrně rozsáhlá. Pojednává se zde o jazykové politice ve vztahu k státní ideologii, o jazykových předpokladech kulturní tvorby, o jazyku jako výrazu národní psychiky a o jazykovědě z hlediska zájmů a potřeb národnostní politiky. V poslední kapitole nadepsané Postavení jazykovědy jde spíše o lingvistickou sebereflexi (to se týká takových otázek, jako je základní problém historické zkoumání jazyka, tj. výklad jazykových změn, jako je charakteristika společenskovědního, technologického, psychologického a logickomatematičtějšího aspektu jazykovědy apod.), než o řešení lingvistickofilosofických otázek (i když i o nich se zde uvažuje, např. o finálním hledisku v jazykovědě).

Už tento náš přehled problémů, o nichž recenzované dílo pojednává, svědčí o tom, že jde o knihu velmi potřebnou. Autor zaplnil citelnou mezeru v soustavě našich filosofických věd. I když v jeho díle lze najít nesporné dialektické momenty, v podstatě filosofuje v duchu empiričtější linie scientistiho proudu naší filosofie. Snad je to dáno tím, že se jedná o práci filosofujícího speciálního vědce. Přitom však nikde nejde tak daleko, aby pouze a výhradně teorií jazykovědy (obecnou jazykovědu) vydával za filosofii; to současně znamená, že se uvědoměle oddělil od pokusů vydávat teorii vědy za její filosofii. Domnívám se, že — i když nejsem povolán k tomu, abych o tom soudil — kniha je psána také na vysoké odborné lingvistické

úrovni, což dodává autorovu filosofickému zamyšlení nad jeho jazykem neobyčejně velkou sílu přesvědčivosti.

Z pozic racionálnější orientované linie naší filosofie by bylo možno si přát, aby autor přistupoval k některým problémům ještě filosofičtěji. To se týká např. toho, že jako filosof (i když filosof jazyka) by měl vzít v úvahu na všech místech, kde píše o pravdivosti, nejen otázky pravdivosti věty, ale i problém pravdy pojímané daleko širěji. Právě otázka jazykové podoby širěji pojímané pravdy je ve filosofii jazyka otázkou velmi zajímavou. (Některých problémů s tím spjatých jsem se dotkl v 3. podkapitole druhé kapitoly své monografie *Dialektika a věda*.)

Když autor hodnotí kladně Wittgensteinovu teorii jazykového zobrazování, mohl by si současně položit otázku, co je to materialismus, tedy skutečný filosofický problém. Možná, že by pak byl i z pozic své odpovědi na zmíněnou otázku k Wittgensteinovi kritičtější. Autor přesvědčivě prokázal, že dovede dialekticky myslet (viz zvláště zmíněnou charakteristiku vágnosti v přirozených jazycích a připomenutou dialektiku dvou základních funkcí jazyka). Jsem však přesvědčen, že v tom případě, kdyby ve své filosofii jazyka jako ve filosofii používal uvědoměleji typických filosofických metod, tedy také metody dialektickologické, byly by jeho filosofické závěry ještě pozoruhodnější a zajímavější. Konkrétně se domnívám, že filosof jazyka, hlásící se v lingvistice ke strukturální metodologii, by měl jako filosof promýšlet ve větší míře souvislost této metody (a jejich základních typů) s jinými metodologiemi, jak jsme se to pokusil naznačit na jiném místě. (Srovnej stať O historismu a strukturaci jako dialektickologických principech, *Filos. časopis ČSAV*, 1969, 1, hlavně str. 127–128.) Z pozic racionálnější orientované linie scientistního proudu naší filosofie by bylo možno připojit ještě mnoho dalších připomínek. Každý filosof, tím spíše filosofující speciální vědec, má však nezadatelné právo volit svou filosofickou orientaci. A je třeba konstatovat, že v rámci této zvolené orientace se autor svého úkolu zhostil vskutku vynikajícím způsobem.

Domníváme se, že dílo je první českou filosofii jazyka. Tím není řečeno, že by před K. Horálkem nikdo nepropracovával ty nebo ony lingvistickofilosofické problémy a že by ti nebo oni lingvisté z určité filosofické koncepce jazyka nevycházeli. Jenže autor jako první — jak v historické, tak systematické rovině — podal jistou soustavu v filosofie jazyka, i když o to ani uvědoměle neusiloval, a naopak zdůrazňuje, že jde jen o problémy a kapitoly z filosofie jazyka. Je nesporné, že jeho soustava není úplná, a to hlavně proto, že žádná skutečné filosofická soustava nemůže nikdy být úplná. (Ostatně také každá speciálně vědní soustava může být jen relativně úplná.) Je však možno s potěšením zjistit, že na daném stupni rozvoje této filosofické disciplíny v naší zemi vykonal K. Horálek prakticky všechno, co vykonat mohl. Za to mu jsou jistě vděční lingvisté, na prvním místě by však formou zájmu o jeho dílo měli vyjádřit svůj dík všichni ti filosofové, jimž leží na srdci další opravdu co nejbohatší rozvoj jejich oboru.

Ludvík Tošenovský

Augustín Riška: Metodológia a filozofia; VPL, Bratislava 1968, 204 strany.

Studie je prací formálního logika, který se snaží z pozic všeobecné formální metodologie přispět ke konstituování jedné speciální formální metodologie, tj. formální metodologie filosofie. Většina filosofů má předem k takové snaze a k takovým příspěvkům nedůvěru. Je však třeba zdůraznit, že s výjimkou několika málo stanovisek (o nich viz dále), autor přistupuje ke splnění svého úkolu neobyčejně objektivně, s výslovnou snahou respektovat různorodost filosofických škol a systémů. Takový úkol je o to náročnější, že autor nechce zůstat jen u deskripce metod, ale jeho přístup k nim je spíše konstruktivní a normativní. Nechce tedy jen popisovat, ale také předpisovat (srovnej str. 112) filosofům určité postupy. Takovýto úkol se nesporně autorovi podařil v tom smyslu, že každý scientistně orientovaný filosof, tj. filosof pěstující filosofii jako vědu, musí vědomě či bezděčně respektovat pravidla formální logiky a měl by přihlížet k objevům všeobecné formální metodologie, resp. přímo speciální formální metodologie svého oboru. Domnívám se, že to druhé v každém případě činí a bude činit s prospěchem pozitivista a ten marxista, který filosofuje v duchu empiričtější linie scientistního proudu. Ostatní filosofové za předpokladu, že důkladně zvládnou především filosofickou metodu své školy, svého